

українців-селян, підносячи заздрість на рівень переступу перших людей – вбивства Авеля Каїном. Тема «бажання життя» душі у поемі сягає кульмінації.

Бажання життя у «Щоденнику» ілюструють численні контакти із друзями і знайомими під час подорожі із заслання. Він впорядковує рукописи, готує твори до видання, малює портрети нових знайомих, турбується про пристойний одяг; швидко входить у театральне і музичне життя. Найглибше формула «бажання життя» – *бажання життя нації* – втілена у графічній серії «Блудний син». Новозавітний текст (Лк: 15; 11-24) про втрату сином найдостойнішого батька Шевченко спрямував на долю нації. Сам Шевченко розглядав графічну серію як «власне чудо».

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія української літератури: У 12 т. Т. 4. Тарас Шевченко / Авт. Іван Дзюба. Київ: Наукова думка. 2014. 782 с.
2. Франко Іван. Шевченкознавчі студії. Львів: Світ, 2005. 471 с.
3. Шевченко Тарас. Кобзар. Вперше зі щоденником автора. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2014. 957 с.
4. Шевченко Тарас. Повне зібр. тв. у 12 т. Т. 6. Листи. Київ: Наукова думка, 2003. 614 с.

*Лановик Мар'яна,
доктор філологічних наук, професор,
Лановик Зоряна,
доктор філологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
m-z@ukr.net*

ХУДОЖНЯ ВІЗІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА:

ПОЕТИКА «ТЕМНИХ ЧАСІВ»

У літературознавстві уже багато сказано і чітко окреслено відмінності між двома типами культур епохи Романтизму – державних (які творилися у сприятливих умовах) та бездержавних (у добу романтизму загострилася національно-визвольна боротьба поневолених імперіями європейських націй),

а, разом із тим, – боротьба за національну незалежність, історичну правду, суспільно-культурне самовизначення.

У цьому сенсі надзвичайно показовою є «темна палітра» у творчості романтиків поневолених літератур, у тому числі й української, де першість, безперечно, належить Тарасу Шевченку. Маємо на увазі прочитання метафоричних та алегоричних образів ночі, темряви не лише як особистої важкої пори роздумів чи горя, а як уособлення «темних часів» для усього народу, трагедії нації.

І в поетичній, і у малярській спадщині Кобзаря можемо спостерігати широкий спектр картин ночі, що є виявами душевних переживань, внутрішнього світу митця, або й авторської візії «ночі», що охопила Україну. Ця тенденція тісно переплітається із традицією ноктюрну, що увійшов у літературу та малярство із музичної сфери [Див. 3].

Поєднанням нічного пейзажу із душевними переживаннями є поезія Кобзаря «Минають дні, минають ночі», а також фрагменти поем «Сон» (Гори мої високі) – від слів «Попрощалося ясне сонце з чорною землею» [5, с.149] та «Невольник» – від слів «Спасибі, зіронько! Минає. Неясний день мій; вже смеркає...» [5, с.231]. Попри важкі переживання, які сповнюють душу ліричного героя таких тужливих творів, змальовані в них картини зберігають спокійну меланхолійну настроєвість. Елегійними інтонаціями сповнені також малярські ноктюрни Т.Шевченка, зокрема «Місячна ніч серед гір» (1851-1857), Місячна ніч на Кос-Аралі (1848-1849), «Мис Тюк-Карагай на півострові Мангишлак» (1856-1857) [Див. 2].

Зовсім іншого звучання набувають романтичні пейзажі бурхливих стихій, нічної негоди, яка викликає бурю у душі ліричного «я». Вершинним зразком цього жанрового різновиду можна вважати пролог до поеми Т.Шевченка «Причинна» – «Реве та стогне Дніпр широкий» [5, с.9], найбільш суголосний із європейською традицією романтичного нічного пейзажу з мотивами бурі, містики місячної ночі, до яких долучаються думки про самотність (порівняння – місяць – мов самотній загублений човен у

розбурханому морі), демонічні алюзії («Ще треті півні не співали»). Часто картини місячної ночі переходять у шалений темп душевного горя через гірку недолу, трагедію нації:

*Місяцю мій ясний! З високого неба
Сховайся за гору, бо світу не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту, і Сену, і там розлилось.
Не знать за що, крові широкее море.
А тепер що буде! Сховайся ж за гору;
Сховайся, мій друже. щоб не довелось
На старість заплакати... («Свято в Чигирині»), [5, с. 43].*

В українському письменстві постають і більш промовисті картини – ніч на цвинтарі, самотні нічні могили у полі. Тут першість належить Амвросію Метлинському, який псевдонімом Амвросій Могила акцентував власну ідейно-тематичну домінанту, створюючи пейзажні замальовки козацьких могил і занедбаних чи знищених кладовищ. Його твори «Кладовище», «Козацька могила», а також суголосні з ними поезії М. Костомарова «Полтавська могила», «Могила», Афанасьєва-Чужбинського «Могила», Т.Шевченка «Розрита могила» та ін. є промовистими прикладами такої поезії [Див. 4].

Моторошною зарисовкою постає у Т.Шевченка фрагмент із поеми «Сліпий» – «Спасибі, зіронько! минає / Неясний день мій, вже смеркає», де авторське «я» поета збігається з ліричним «я». Він передчуває близьку смерть і перед ним постає видіння власної могили. Він звертається до зорі, яка єднає день і ніч – життя і смерть: «Зоре моя, / на мою могилу / Світи, зоре. А я буду / З-за світа літати / І про тебе, моє серце, / На небі співати» [5, с. 99].

У поетів-романтиків – представників бездержавних літератур – цвинтарні мотиви часто поєднані із темою національної трагедії, де могили у степу чи зруйновані забуті цвинтарі – це останнє нагадування нащадкам про колись славне минуле їхніх дідів і прадідів, про геройський дух тих, які віддали своє життя у боротьбі за Вітчизну. Найвищого звучання ця тема сягає у поезії Т.Шевченка «За байраком байрак» із циклу «В казематі»:

За байраком байрак,

*А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий похилий.
Встає сам уночі,
Іде в степ, а йдучи
Співа, сумно співає:
– Наносили землі
Та й додому пішли,
І ніхто не згадає.
Тут нас триста як скло!
товариства лягло!
І земля не приймає [5, с.138].*

Мотив виходу померлих із могил, які встають, щоби збудити свій народ, є виявом найвищого розпачу через глибоку ніч, в яку поринула нація. Він є втіленням думки, що темрява, яка огортає людські душі, настільки безпросвітна, що змушує навіть мертвого ридати:

*Та й замовк, зажурились
І на спис похилились.
Став на самій могилі,
На Дніпро позирав,
Тяжко плакав, ридав,
Сині хвилі голосили [5, с.138].*

Тема панування сил темряви і зла на українській землі сягає найвищого апогею у поемі «Великий льох», яка є цілісною картиною влади демонічних сил в Україні (диявольською моделлю історії), де тільки лірники як голос народу зберігають пам'ять про героїчне минуле і віру у можливе пробудження; однак, коли й лірники поснули, то прислужники клятої Московії починають розкопувати великий льох в намаганні розікрасти уже окрадених, вбитих і похованих. Тема кладовища підсумовується страшним образом України-церкви-домовини.

Часто фантазмагоричні картини безпросвітної ночі доповнюються мотивами примарного сну, або ж прийомом сну, який авторам дає можливість переноситися у просторі та часі. До цього прийому неодноразово вдається і Т.Шевченко, змальовуючи у нічних кошмарах побачені страждання свого народу – від України до сибірської неволі (зокрема поема «Сон»).

У частині «Треті півні» поеми Т.Шевченка «Гайдамаки» у невеликому фрагменті тиша «мов вимерли люди» поступово переходить у завивання вовків, у спів третього півня, у передчуття «пекельного свята», яке «по всій Україні сю ніч зареве», у шум Дніпра, який «Реве, стогне, завиває, / Лози нагинає; / Грім гогоче, а блискавка / Хмару роздирає» [5, с.43-44].

Страх безконечної ночі змушував поетів-романтиків звертатися до мотиву молитви до Бога з проханням побачити світло, сонце, прихід нового дня, щоби вірити, що «сонце стане / І осквернену землю спалить» (С.255). Не випадково у творчому доробку Т.Шевченка [2] темі духовної ночі неодноразово протиставляється образ «Сонце правди» – біблійний образ із Книги пророка Малахії: «А для вас, хто Ймення Мого боїться, зійде Сонце Правди та лікування в проміннях Його» [1. Мал. 4:2].

Символічно, що на Шевченковому пам'ятному знаку «Сонце Правди», встановленому у кількох місцях України, викарбовано слова однієї з останніх його поезій «Молитва». Такі мотиви не поодинокі й в інших поезіях:

*Може, ще раз помолюся,
З дітками заплачу.
Може, ще раз сонце правди
Хоч крізь сон побачу...*

(«Заворожи мені, волхве») [5, с.94].

У цьому й багатьох інших творах українського генія звучить молитва про те, щоби сонце правди освітило погорілу домівку, зруйновану пустку, спустошений знедолений край, щоби проміння освітило землю, що поринула у безпробудний сон, щоби герої, які гинуть за свободу, могли утішитись перед смертю променем надії, і щоби вільний світ, який не може крізь морок розгледіти усієї трагедії поневолених народів, зміг побачити правду. «І світ ясний, невечерній / Тихо засіяє...» («І мертвим, і живим, і ненарожденним...») [5, с.123]: коли настане Божа благодать, де, як провіщає Йоан у Книзі Об'явлення [1. Об.21:25], не буде ночі.

Художня візія Тараса Шевченка – провіденційна, тому є актуальною у всі часи. Твори великого українського Кобзаря надзвичайно промовисто звучать у «темні часи» сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. проф. Івана Огієнка. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2009. 1375 с.
2. Вічний як народ. Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка. Авторі-упоряд. О. І. Руденко, Н. Б. Петренко. Київ: Либідь, 1998. 272 с.
3. Лановик М., Лановик З. Розвиток жанру літературного ноктюрну в епоху романтизму. *Studia methodologica*. Вип.40. Зб. наук. праць пам'яті проф. Романа Гром'яка. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2015. С.79-94.
4. Українські поети-романтики: Поет.твори / Упоряд. і приміт. М. Л. Гончарука; Вступ. стаття М. Т. Яценка. Київ: Наукова думка, 1987. 592 с.
5. Шевченко Т. Усі твори в одному томі. Київ – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 824 с.

*Любецька Вікторія,
кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
hour.mirgorod@gmail.com*

ОБРАЗ МОВЧАЗНОГО ПРОРОКА У ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Однією з вічних тем у світовій культурі і літературі є тема та образ пророка. В українській літературі образ пророка стає провідним. Вічність цього образу пов'язана з його актуальністю та здатністю до метаморфоз. Образ пророка часто дуальний. З одного боку, місія пророка говорити, відкривати істину, а з іншого боку, на пророка чекає неминуча смерть за свої правдиві слова: «Пророк може обрати як шлях пророцтва, так і мовчання. У першому випадку він неодмінно буде покараний розлюченим натовпом, паном чи царем;